

körén belül. Keresztényi szempontból azt mondhatjuk, hogy az egyház hitelveivel, intézményeivel és hatóságaival prófétai ítélet alatt áll és nem felette. Bíralat és kétség mutatja, hogy a hit közössége a „kereszt alatt áll“, ha a keresztet úgy értelmezzük, mint isteni ítéletet az ember vallásos élete felett, sőt a kereszténység felett, habár elfogadta a kereszt jelét. Ezen az úton a dinamikus hit, melyet először személyes kifejezésekben írtunk le, alkalmazandó a hit közösségére. Természetesen a hit közösségének élete folytonos kockázat, ha a hitet magát mint kockázatot értelmezzük. Ez a dinamikus hitnek a jellegzetessége és a protestáns elvnek a következménye. (Folytatása következik.)

GAAL GYÖRGY
(közlő)

KELEMEN LAJOS ÖNÉLETRAJZI FELJEGYZÉSEI

5. rész

KISGÖRGÉNY

Kisgörgény elég kis falu volt. Kiemelkedőbb épületeiből a tornyos templomon kívül legnagyobb és legmutatósbab kétségtelenül a Biró kúria volt.

Homlokzata a faluba bevezető egyetlen főút vonalával párhuzamosan épült, jóval belől, mintegy 40 lépésnyire a fonott sövény utcai kerítéstől. A kúria tulajdonképpen két, azaz egy régi, de használható hámoszobás faépületből s az eleje keresztbe épített nagyobb méretű téglapítványból állott. Ez jóval magasabb volt a cserfavázis régi kúriánál, s az utca felől teljesen el is takarta azt. Az új épületrész előtt, az utca felől, három vagy négy hengeroszlopos tornác húzódott, előtte veteményes és kukoricás kerttel. A főépület kétségtelenül a Kisgörgényt környező néhány falu kisméretű udvarházainál nagyobb és mutatósbab volt, de messze állott attól, hogy a hangzatos kéjlak névre reá szolgáljon. Új három szobája egyszerű és izléses közeprendű úri házzá emelték. Az utca felé — nyugatra — nézett minden ablaka.

Az utcai bejáró telekkaputól mintegy 40—50 lépésnyire a mutatós épülethomlokzaton nyiló, nagy kettős ajtóhoz három téglalépcsőn kellett föllépní. A kettős ajtó egy terjedelmes nagy ebédlszobába, mondhatni terembe, az épület legnagyobb helyiségébe nyílt, melynek ablakai mind az előttük vonuló külső szabad oszlopos folyosóra nyíltak. Ez a szoba könnyen befogadhatott 40—50 embert is. Közvetlenül mellette, az ennek felénél is kisebb két szoba volt a Biró Mihály leg-többször használt tartózkodóhelye, mondhatni dolgozó és hálószobája. Itt tartotta írományait s pénzét is.

Nagyanyám — atyám édesanyja — beszélt, hogy egyszer nagyapámmal és apámmal együtt Kisgörgényben látogatóban járva Biró Mihály kihúzta az egyik asztalfiókot, amely majdnem tele volt pénz-

zel. Zacsókóban és mély fatányérokban külön állott a sok szép arany, ezüst és rézpénz. Biró Mihály a kihúzott fiók elé állította a gyermeket, aki keresztfia is volt, hogy markoljon ki pénzt magának. Minél többet, amennyit tud. A gyermek meglepetve habozott a pénzestányérokhoz nyúlni, de végül is újabb biztatásokra belémarkolt a négykrajcárosokkal tele rézpénzes tányérba, s arany és ezüst helyett [pár] forintot sem érő rézpénzt markolt ki belőle. Biró Mihály mosolygott a gyermek tudatlanságán, de nem pótolta ki ennek mulasztását.

Ezen a pénzes szobán túl nem mentek. Én is mint gyermek itt állottam meg. Azon túl egy hasonló méretű szoba, s talán valami kamara volt. Rideg bútortartók voltak, bár egyetlen kép, szőnyeg vagy bármilyen díszítés nélkül.

Pincéjére nem emlékezem, de ha volt, valószínűleg csak az első nagy szoba alatt lehetett. Én nem jártam benne. Az egész épület jó cserépfödél alatt állott.

Égészen más hatást tett rám az új épületszárnyal összeépített három alacsonyabb gerendás szoba. Ez a rész szemlátomást a régi kúria volt, melyet az új építkezés még oly használható jó karban talált, hogy lebontását nemcsak feleslegesnek, hanem káros tékozlásnak ítélték, s ezért meghagyták. A XVIII. sz[ázad] végére vagy a XIX. sz[ázad] első negyedére vallott. Ottjártamkor konyhának és nőcselédek hálólhelyének használták. Ott hált Amália néni a Biró Jóska bácsi édesanyja is. Engem nagyon meglepett, és nem értettem meg, hogy édesapám egy kijöttek szót tett azért, h[ogy] engem a konyhán hálattak. Én pedig szerettem ott, melegebb volt a nagy kőépület sokkal magasabb szobáinál, s egy Zsuzsika nevű engem nagyon szeretett rigmányi szolgálóleány mellé fektettek, ki mindig szebbnél szebb mesékkel altatott el, melyeket én rendkívül élveztem. Kár, hogy ez igazánszép és változatos mesékből egyetlen egy se maradt meg emlékezetemben. Csak Kancafi Péterre emlékezem, mint egyik mesehősére, kinek anyja kanca, apja ember volt, s csodálatos dolgokat tudott végbevinni.

Kisgörgényben mindenesetre ez volt a legnagyobb és legcsinosabb épület a templom közelében állott egyszerűbb Désy udvarház, s a Biró kúriával szemben a völgy bal oldalának felső terasza szélére — amint emlékszem — kb. 15 m magasságba épült egyszerűbb Pásztohy udvarház faépülete mellett.

Ez a Pásztohy volt a falu egyetlen nagyságos ura. Így címeztette magát, és így emlegették. De már a n[agysá]g[os] uraságot ő sem folytatta. Édesanyám valahonnan ismerte a ház úrnőjét, s engem is magával vive egyszer-kétszer meg is látogatta. Dénes nevű fiacskájukkal ilyenkor eljátszadoztunk. Pásztohynak kevés birtoka volt, s ő csak kevés ideig is élt Kisgörgényben.

Néhány év múlva Dénes, a fiú Nyárádszeredából került be tanuló-
nak a m[aros]v[ásár]helyi Református Kollégiumba, de egy osztállyal
fennebb nálamnál.⁴⁰ Rögtön megismertem, de ő úgy viselkedett, mintha
nem ismerne, s erre én megszüntettem a közeledést, és soha az élet-
ben nem beszéltem aztán vele. Marosvásárhelyről egy-két év után a
nagyenyedi Bethlen Kollégiumba ment át tovább tanulni, s a közép-
iskolai osztályokat ott végezve a ref[ormátus] papi pályára ment.

⁴⁰ Pásztohi (i-vel írva) Dénes (szül. 1875-ben) az 1888—89-es tanév végéig tanult a kollégiumban, mindig egy osztállyal Kelemen Lajos felett.

Akkor már a Teol[ógiai] Fakultást a Református Egyházker[ület] kemény ellenálló harcok után áttelepítette Kolozsvárra. Mikor aztán 1896 őszén én is fölkerültem Kolozsvárra az egyetemre, s jószerencsém Gidófalvy István közjegyzőnek, a hosszú életemben megismerhetett áldott lelkű legjobb embernek a házához vezetett. Ő családjával ott lakott közvetlenül a Külmagyar utcában, a kéttornyú ref[ormátus] templomon alul, annak tőszomszédságában.⁴¹ Én minden nap ott jártam el többször is a Ref[ormátus] Teológia előtt az egyetemre s onnan haza, s évekig rendes látogatója voltam a Teológia felolvasásainak, előadásainak és ünnepélyeinek, s azután is évtizedekig sokszor megfordultam ott, de engem Pásztóhy Dénes tiszteletes úrral sem a jószerencse, sem a balsors többé össze nem hozott. Sic fata voluerunt.⁴² [..]

Szülőim jó viszonyban voltak Gyöngyösi Dénes nyárádszentlászlói unitárius pappal, ki keresztapja is volt édesapámnak. Gyöngyösinek két fia volt. Ezek közül csak a Béla nevére emlékezem, s azt is tudom, hogy mindkettő a tanulást korán félbehagyva otthon a papi gazdaságban édesapjuknak fizetéstelen segítsége volt, s azt már gyermeklétemre is meg tudtam ítélni, hogy elrusztikosodott fiatal emberek voltak.

A papnak aztán volt három leánya is. A legnagyobb — Ida — már 25 és 30 év között járhatott, s a hervadás felé haladt. A második leány, Berta, határozottan szép volt, s ezt lehetett mondani a legkisebb leányról, a 15—16 éves Birikéről is.

Arra is jól emlékezem, hogy édesanyámnak volt a gondolata legerősebb, hogy Biró József bátyám vegye feleségül a szép Bertát, s én is ott voltam azon a homokfutó könnyű kocsin, melyen B[iró] J[ózsef] szülőimmal az első véletlennek feltüntetett látogatását tette Nyárádszentlászlón Gy[öngyösi] D[énes] pap házánál. A szép leány az első látásra tetszett Biró József bátyámnak, aki azután, mikor már édesapámmal összeveszve, kölcsönösen megszakítottak minden érintkezést, nemsokára megkérte és elvette Gy[öngyösi] Bertát. Ha ez a lépés bár másfél évvel előbb történt volna, akkor B[iró] J[ózsef] talán még megmenthetett volna a Biró Mihály szép hagyatékából annyit, hogy megélhessen belőle.

A kisgörgényi birtokot nagyrészen a perek vitték el. A somosdi részt Kövendi Gál Zsigmond tordai árvaszéki bíró perelte ki magának, kinek Kelemen-leány nagyanyja volt.

Én aztán az 19...-es évek egyik nyarán Vajában járva Debreczeni Lászlóval, átsétáltunk Kisgörgénybe, hogy lássunk valamit az épületekből. A Biró M[ihály] által épített szép nagy kúria s a háta megett meghúzódott régi egyszerűbb háromszobás öregebb faudvarház egyenlően eltűntek, egyedül a gabonás volt még meg. Sic transit gloria mundi.⁴³

⁴¹ Gidófalvy István (1859—1921) közjegyző a református templomon aluli első házban, a Külső Magyar utca 13. sz. (később Magyar utca 7 sz., ma Lenin út 43 sz.) alatt lakott ekkoriban Kolozsvárt.

⁴² Így akarta a sors.

⁴³ Így múlik el a világ dicsősége! — a pápai koronázás szertartásának egyik mondása.

Kelemen József dédapám feleségét, a szép Demeterfalvi Nagy Sárát szülőinek abból a demeterfalvi kő, illetve téglakúriájából vitte haza feleségül, melynek maradványai egy részét édesapámmal D[emeter]falván járva a század elején én is láttam.

Ez a D[emeterfalvi] Nagy Sára ősanyánk a családi hagyomány szerint kistermetű, de nagyon szép nő volt. Finom rózsás arcát, kék szemét, sötét barna haját örökölte egyik leány leszármazottja.

Demeterfalva egyike volt a régi Marosszék legkisebb faluinak. Ny[árád]szeredán alól, a Nyárád térségén fekszik. Egész határa csak 300 hold volt, s a falu 10—12 házból állott, s ennek legalább fele a D[emeterfalvi] Nagy családé volt. E családból a XVII. és XVIII. században, amint ez Benkő Károly Marosszék leírásából látható, szép számmal viseltek széktszövisei állásokat, s így a család a rokonsági összeköttetései mellett ezen a réven is a tekintélyes családok sorába tartozott.

Midőn én 1904 nyarán édesapámmal fölkerestem a családot bemutatkozás és a rokonságtudat felújítása céljából, még élt közülök többek között egy tisztos 70—80 év körül járt öreg matróna, ki édesapámat még gyermekkorában ismerte, de azután többé nem is látta. Kiderült, hogy ők semmit se tudtak arról, hogy a mi családunk hova is tűnt el Ny[árád]sz[en]tláslóról.

Én akkor vezetett naplómban részletesen leírtam ezt a találkozást. Ők akkor már rég egy csak 2 szoba és konyhás, de különben csinos faházban laktak. Hátra az udvaron hatalmas sütőkemence és magas kémény emelkedett a régi kúria maradványaként.

A régi nemes öreg úrasszonyoknak ez a kedves példája nagyon örvendezett nekünk. Jól emlékezett K[elemen] L[ajos]ra, s hajdani nagyapámra és nagyanyámra, s édesapámra is, mint ifjúra.

Tőlük távozóban kikísért az udvarra, s mikor én a hatalmas kéményt és a sütőkemencét nézegettem, fájdalmasan mondotta:

— Ez a nagy kémény evett meg minket. Messzire látszott az országútra s a rokonokat és a sok ismerőst behívta hozzánk. Szinte minden nap volt vendégünk. Rendre majdnem mindenünk elment a sok látogatóra, rokonra és ismerősre, akiket illett ellátni. Mikor aztán tönkrementünk, megszűnt a látogatás, a barátság. Megtörtént velem, hogy az egyik Péterlakán élt Körösivel, aki többször megfordult nálunk, Marosvásárhelyen járva találkoztam az utcán, s mikor megismert, félrefordította a fejét, s nem köszönt.

Nekem is eszembe jutott erre a vers, melyet egyszer m[aros]v[ásár]-helyi kollégiumi tanár szobájában járva egykori tanáromnak, Páll Károlynak kézírásával egyik törpe könyvválvány hátára írva olvastam. A vers ennek a tömör és rövid latin szövegnek a szabad fordítása: / Donec eris felix, multos numerabis / amicos, / Tempora si fuerint / nubila, / solus eris.⁴⁴ / Páll Károly ezt így írta fel magyarul a könyvtartóra: Meddig hordód teli, / Addig vagy csak deli, / Mihelyt hordód üres: / Megrüg minden rühes, /

⁴⁴ Míg a szerencse övez, mindig sok lesz a barátod, / ám ha eged beborul, újra magadra maradsz. (Ovidius: *Tristia* 1,9.5.)

A III. GIMNÁZIUMI OSZTÁLY, GÖLDNER NÁNDOR NÉMETTANÁR

Az idő rohant fölöttünk. Alig vettük észre, hogy a III. gimnáziumba jutottunk.

Nehezült a tanítás is. Ettől az évtől kezdve már német nyelvet is kellett tanulnunk. Ebben a dologban pedig egy szerencsével és egy szerencsétlenség számba menő nehézséggel kellett számolnunk.

A szerencsénk a némettanárunkban, a szerencsétlenség pedig a nyelvtanulás fogvicsorgatásszerű nehézségében mutatkozott.

Német nyelvtanárunk Göldner Nándor lett. Ő a marosvásárhelyi kisszámú német nyelvű evangélikus egyházközség papjának volt a fia. Csomoss Miklós anyai nagyapám mint diáktársát mindig az 1848 előtti német nevén, Göldner Ferdinándként emlegette. Midőn aztán 1848 tavaszán a szabadság szellője majd szélvésze a m[aros]v[ásár]helyi diákok lelkét is lángra gyújtotta, Göldner Ferdinánd is letette a régi keresztnévét, Nándor lett belőle, s osztálytársaival együtt ő is elment honvédnek.

Egészen bizonyosnak vehető, hogy vérontások nem terhelték az ő tisztá lelkiismeretét, emberszerető, meleg jó szívét, s bizonyára a szabadságharc leveretése után egyike lehetett a legboldogabb embereknek, hogy újra békés polgári pályára juthatott. Ez a pálya pedig újra visszavitte őt a m[aros]v[ásár]helyi Református Kollégiumba, mégpedig a német nyelv és irodalom tanárának.⁴⁵

A melegszívű áldott jó ember lelkében a régi maradt. Nem buktatta el túlnyomólag székely diákjait, s az a jellemző tréfás [megjegyzés] forgott és maradt közzsájon róla, hogy az 1867-i kiegyezés után őt hálából választották meg a magyarok rendes tanárnak, amiért az abszolutizmus kemény germanizáló éveitől tőle németül senki se tanult meg. De a német nyelv nem tanulásának és nem tudásának ha nem is szent, de szívós hagyományait mi is jobb ügyhöz méltó buzgalommal őriztük és tovább vittük.

Ebben pedig, ha nem is szándékosan, de nagy sikerrel támogatásra találtunk jó tanárunk tanításmódszerében is. E tekintetben örök emlékezetemben maradt a IV. gimnáziumból Jancsó István torboszlói székely kurta nemes fiú osztálytársunk esete. A jó Göldner bácsi egy egész órán át határtalan türelemmel kinlódott Jancsóval egyetlen háromsornyi német mondat fordításával. Midőn aztán a különben — annak, aki értett hozzá — nem nehéz mondat végére jutottak, s a professzor utoljára felhívta Jancsót, hogy diadalmasan foglalja össze s mondja el még egyszer az alaposan megtörött és átrostált szöveget, ez a 3/4 óráig tartott többszörös ismétlés után se tudta az eléggé kisigényű kívánságot teljesíteni. Szerencsére künn megszólalt az óra végét jelző éleshangú ún. kiscsengettyű, s ez megoldotta a sikertelen küzdelmet a német nyelv misztériumával.

⁴⁵ Az 1894—95-ös Értesítő I. részének 489—492. lapján olvasható az 1826-ban Marosvásárhelyt született Göldner életrajza. Apja, Göldner Dániel marosvásárhelyi német nyelvtanító volt. A helyi kollégiumban tanult, majd Nagyenyeden jogot hallgatott 1848-ig. Ekkor betegsége miatt szülővárosában irodai szolgálatra osztották be. 1855-től 1870-ig, majd 1878-tól 1888-ig volt segédtanár, s csak ekkor kapta meg kivételes módon a rendes tanári címet, nem lévén diplomája.

A két csorgó vascövén át elég bőséggel csorgó [Bodor] kúttól kb. 20—25 lépésnyi távolságban a városháza, s vele szemben, a piac nyugati során a hatalmas, és azon a soron akkor egyetlen kétemeletes manzárd-tetős ház állott. Ebben volt a város legnagyobb terme, melyet hallomá-sunk szerint egyenesen bálók rendezésére építettek. Apolló teremnek nevezték. A hűvös évszakokban ebben tartották a M[aros]v[ásár]helyen szerencsét próbáló vándor színtársulatok is előadásait, míg nyáron az Elba szigetén fából épült nyári színházban játszottak.

Az Apolló-teremben láttam én is harmadik elemista koromban Zajonghy Elemér sikert és szerencsét akkor M[aros]v[ásár]helyen kereső vándor színtársulatával a *Mátyás király vagy a cinkotai nagycicce* című darabot, életemben az első előadást. Ehhez az előttem emlékezetes eseményhez pedig véletlenül jutottam. Édesapám abban az időben délután bejárt mellékkeresetre néhány órai irodai másoló munkára dr. Láni Oszkár ügyvéd irodájába. Az ügyvéd édesapámat azzal bízta meg, hogy menjen el a színházba, s foglalja le Zajonghynál valami bepörölt adó-ság fejében a pénztárt. Édesapám eleget is tett a meghagyásnak, de a pénztárban már csak a délutáni néhány forint bevételt találta, Zajonghy oly megrázóan vázolta a társulata nyomorúságát, s pénztelen, nem egyszer éhező helyzetét, hogy édesapám szíve megesett szegényeken, s megelégedett a csak kasszában talált kevés pénzzel. Ezt a nem egészen szabályos szívességet aztán Zajonghy mérsékelt bőkezűséggel két föld-szinti állóhelyre szóló jeggyel viszonzta. Így jutottam először — de utoljára is — ún. potyajegyhez, s ezzel színházba. Később többször lett volna alkalmam szert tenni ilyen szerencsére, de valami szégyenkező puritán ösztönézés mindig visszatartott attól, hogy a többi kínálkozott szerencsét igénybe vegyem.

Egy ilyen lehetőségre, egy m[aros]v[ásár]helyi primadonna-háború-val kapcsolatban különösen jól emlékszem, s azt vázolom is.

Hatodik gimnazista lehettem, amidőn az akkor M[aros]v[ásár]helyen játszott egyik vándor színtársulat két primadonnája közt a kulisszák mö-gött folyó adáz harcba mindkét vetélkedő fél közvetítők igénybevéte-lével a diákságot is igyekezett bevonni.

Az egyik primadonnának Káli Nagy István volt a gavallérja, akinek lakhelyén, Nyárádszentlászlón 300 hold, Marosvásárhely közelében, a Mezőség délkeleti szélén Harcón 500, s Mezőszováton, a Mezőség közepén 400 hold körüli jóminőségű birtoka volt. A két elsőnek említett faluban csinos kúriával s terjedelmes szép belsőséggel, M[aros]v[ásár]helyen, a Fötér keleti oldalán az akkori városháza közelében emeletes ház[al bírt]. Maga K. Nagy István csinos, barna jó közép-termetű, szellemileg közép-szerűség volt, akinek nem volt a nyilvános közéleti szerepléshez becs-vágya, hivatalra pedig nem volt ráutalva. Mindent összevetve egyike volt az egykori Maros-Torda megye legmódosabb dzsentri urainak.

Nagyon jó vezető osztályokbeli leányos családoknál is szívesen látott udvarló vagy vőlegény lehetett volna, de ő egyelőre nem pályázott erre. Túlhaladta a XXX-et is, midőn végre egy szegény, de finom lelkű és csinos br. P. Horváth-leányt a szomszéd Backamadarasról, több leány-testvért nélkül vett, s azzal végig boldogan és megelégedetten éltek tisztas-éregségükig.

Mikor azonban K. Nagy István még nem szánta volt reá magát a házasságra, a M[áros]v[ásár]helyen játszó egyik primadonna körül is forgolódott, s így akarva, nem akarva belésodródott a primadonnák harcába is. Ebből aztán csakhamar az következett, hogy valószínűleg valaki tanácsára 30 d[a]r[a]b földszinti állóhelyi jegyet vétetve, ezeket felküldte a Ref[ormátus] Kollégiumba a diákok közötti kiosztásra, azzal a kéréssel, inkább mint kívánsággal, hogy az esti színelőadáson — a jegykiosztásnál megbízott úr által megnevezett — egyik primadonna mellett tüntessenek, s minél többször hívják ki a lámpák elé.

Alig kezdődött el azonban a jegyek kiosztása, én az osztályunkban néhány legjobb belső bizalmas barátommal felléptem a potyajegyves megvesztegetés ellen, s azon a tízperces szüneten a kérdés el is dőlt. Az osztály java oly határozottan a jegyek visszautasítása mellett foglalt állást, hogy azok az osztálytársak, kiknek alapjában nem volt ily kerges felfogásuk a jegyek elfogadhatása kérdésében, csak hallgatásba merültek, és a jegyeket senki se vette igénybe. A színházi este minden nagyobb tüntetés, vagy bármily, a rendestől eltérő jelenség nélkül folyt le, s pár nap után a rendes mederben folyt tovább.

De visszatérek az én első színházi nézői emlékemre. Este az előadás kezdő időpontjára édesapámmal együtt pontosan megjelentünk a színházban a játszóhellyel szemben, a földszinti állóhelyen, hol összesen sem voltak többen tíznél. Közvetlenül előttünk, a leengedett nagy kortináig a földszint széksorai terjedtek, míg jobbról és balról, ahogy emlékezem, mintegy méternyivel magasabban a földszint székeinél a páholyosor büszkélkedett. A jobboldali páholyok egyikében ülő idősebb, kissé kopaszodó komoly úrról édesapám csakhamar megsűgta nekem, hogy az Bánffy Zoltán báró, a főispán. Nagy tisztelettel néztem föl reá, mert azt már hallottam róla, hogy 1859-ben Olaszországban, az ott alakult magyar légióban az osztrákok ellen harcolt, de édesapámtól hallottam azt is, hogy éppen aznap pisztolypárbaja volt a már akkor híres párbajozó Berzenczey Istvánnal, akinek éppen 13 kard- és pisztolypárbaja volt, s csak a 13-ban sebesült meg, de akkor is ő is megsebesítette ellenfelét.

Bánffy Zoltán főispán és Berzenczey az 1850-es években Olaszországban alakult magyar légióban fiatalon együtt katonáskodtak. Marosvásárhelyen az volt a köztudat, hogy a már akkor meglehetősen szegénységbe jutott fiatalabb Berzenczey mint tisztiszolga féle élt a vagyonos Bánffy Zoltán mellett, ennek a költségén. Én nem tudom hiteles adatokból megállapítani, hogy mi volt a valóság, de azt már gyermekésszel is láttam és meg tudtam ítélni, hogy ez a két ember erős ellensége volt egymásnak.

Közszájon forgott a tájban lefolyt pisztolypárbajukról is az a kétségkívül erősen a Berzenczey javára kiszínezett túlzó hír, hogy midőn már a párbajban egymással szemben, lövésre készen állottak, Berzenczey üres bal kezét fölemelve gúnyosan rászólt volna Bánffyra:

— Hallja, báró! Hiszen így még a tenyeremet se találja el!

— Így kell, né! — folytatta, s azzal pisztolyát fölemelve a Bánffy homlokára célzott, amit ez látva, kissé előre hajtotta le, más változat szerint alákapta a fejét, amire Berzenczey pisztolyát lebecsátva, oda dobta:

— Ilyen gyáva emberre nem lövök — s félreállt.

Mi volt igaz, s mi kitalálás és reáfogás ezekből, azt ma már lehetetlen megállapítani.

A véletlen abba a helyzetbe hozott, hogy én Berzenczeyvel III. gimnazista koromban megismerkedtem, s akkor többször beszéltem is vele. Mindez pedig a marosvásárhelyi kir[ályi] törvényszéki házban történt.

Édesanyám barátságban volt Müller fogházigazgató feleségével, s időnként kölcsönösen jártak látogatóba egymáshoz. Ezen a réven kerültem ismeretségbe és barátságba Müllerné velem közel egykorú két fiával, kik nem a Református Kollégiumban jártak, s így inkább csak a szünidőkön találkoztunk. Ily alkalomból egyik náluklétemben láttam meg a fogház udvarán rendes, megviselt polgári ruhában Berzenczey Istvánt. Már több hónap óta a fogház lakója volt erős felindulásban elkövetett emberölésért.

Úgyét a lapokból és szóbeli elbeszélésekből jól ismertem. Berzenczeynek felesége, Szereday Eliz után a Nyárád mellett, Szentháromságon volt 200 holdnyi nagyon elhanyagolt, különben kellő trágyázás és kezelés mellett legalább felében elég jó birtoka. Egy odavaló székely falusi gazdaembert fogadott föl udvarbírájának, s ez igyekezett rendet teremteni és jövedelmet kicsikarni az évek óta alig trágyázott és elhanyagolt földekből. Ugyancsak ez az ember megpróbálta javítani a kevés és megviselt állatállományt is, melyről a vármegyei köztudat azt tartotta, hogy az gyengeségben és hanyag kezelésben csak Káli Nagy Gábornak egy kb. 800 holdas székelykáli Pató Pálnak az állatai[val versenyzett]. Mind ez, mind Berzenczey arról is nevezetesek voltak a vármegyében, hogy nekik volt a számottevő birtokosok közül a leggyarmlóbb négyesfogatuk s a legrozogább kocsijuk. A kocsikat és a lószerszámokat a legtöbbször félévszámra nem kezelték, alig takarították és nem javították, s elégszer megtörtént, hogy a megszáradt őszi sár tavaszig, vagy a tavaszi sár a tél kezdetéig ott dísztelenkedett a rozoga kocsikon.

Ilyen viszonyok mellett került Berzenczeyhez udvarbírónak az a falusi székely gazda, kinek nevét az azóta letelt több mint félszázad alatt elfeledtem. Berzenczey valamit rendelt az udvarbírónak, aminek a teljesítésével nem volt megelégedve, felindulva szidni kezdte azt. Ez ismerve gazdája indulatos természetét, hallgatva nyelte a szidalmakat. Mikor azonban Berzenczeyt az indulat mind jobban hatalmába kerítette, s az udvarbírárt veréssel fenyegette meg, akkor azt is elhagyta a türelem, s azt mondotta, hogy hozzá ne nyúljon, mert ő a szülőin kívül még senkitől se túrt el verést, és amíg kezét, lábát épségben tudja, senkitől se túr el ezután se.

Az indulatos természetű Berzenczey erre dühbe gurulva nekironzott az udvarbírójának. Kétszer is pofon ütötte azt, s mikor ez visszaütötte a kapott pofot, előrántotta a revolverét, s az udvarbíróját lelötte. Ez azonnal meghalt.

Berzenczeyt — tekintettel a felháborodott közvéleményre is — le tartóztatták, s a m[aros]v[ásár]helyi törv[ényszéki] fogházba [vitték]. Ő az ország akkor legelsőnek elismert ügyvédjét, Eötvös Károlyt kérte föl védőjének. Ez aztán a M[aros]v[ásár]helyen elég hamar megtörtént főtárgyaláson ki is tett magáért, de a gyilkosságot nem lehetett teljesen büntetlenül hagyni, s minden enyhítő körülményt tekintetbe véve, Berzenczeyt több hónapi fogházbüntetésre ítélték. Ennek a leülése alkalmából ismerkedhettem meg személyesen is vele. Gyermekekésszel tiszteltreméltó nagytudású, okos, szinte bölcs embernek ítéltam meg, akinek veleszületett indulatossága volt az emberi nagy hibája.

Később, 1899-be megismerkedtem fiával, B[erzenczey] Domokossal is. Midőn egy többtagú marosvásárhelyi kerékpáros csapattal, melynek három egyetemi hallgató és középiskolás tagja már ötödik napja elindult Ungvárról, hogy Segesváron a Petőfi-ünnepen részt vehessen, virradat után a M[arosvásár]helytől 40 km-re eső Marosludasnál a Sz[en]t-háromságról a segesvári nagy ünnepre igyekező Berzenczey Domokost az országúton értük utól, s a városba a megsziporodott bicikli-csapattal együtt vonultunk be.

Az embertömeggel mindenütt ellepett utcákon szakadatlan csengetés között csak teljesen lassítva, egyes sorban jutottunk előre, s örvendtünk, mikor végre a kerékpárokról épségben leszállhatva minket is elnyelt. Berzenczey Domokossal én aztán az életben többé soha se is találkoztam. Néhány év múlva olvastam újságban a nevét, Zenta város főmérnökének hallottam emlegetni. Megemlítem, hogy külső megjelenésére — és szerencsére temperamentumára is — teljesen elütött fel-tűnő és érdekes jelenség édesapjától, s édesanyja, az akkor már utolsó nemzedékben élt, s csakhamar ki is halt Szeredayak sajátosságát és természetét örökölte.

A történelmi igazságnak megfelelően nem mulaszthatom el megemlíteni a segesvári szász polgárságnak mondhatni kihívóan tüntető viselkedését a Petőfi Sándor, a legnagyobb magyar költő eleste és eltűnése félszázados emlékünnepével szemben. Segesvárnak a Nagy-küllő völgyébe eső főutcáin a szász polgárság összes lakóházainak ablaktáblái és zsaluredőnyei le voltak húzva, mint gyász alkalmával. Ugyanígy ünnepeltek a városnak a magaslaton, a hegyi várban épült szász utcái és házai, az akkor ott leleplezett Petőfi-szobor környékének kisebb tere is. [...]

Volt aztán egy-két kivétel is. Nem felejtettem el, hogy minket az ungvári diákokkal a hosszú segesvári főutcával délen párhuzamos mellékutcában egy ötven év körülínek látszó szász polgárnő milyen szívesen fogadott. Csak amúgy vaktában nyitottunk be a házához szerencsét próbálni, hogy szállást kérjünk a kerékpárjainknak addig, amíg a felső várost, de elsősorban az akkor leleplezett Petőfi-szobrot megtekintjük.

A szász asszony jól tudott magyarul, s kérésünket a legnagyobb szíveséggel rögtön teljesítette. Mikor aztán a beszélgetés folyamán kiderült, hogy Marosvásárhelyről jöttünk oda, a becsületünk előtte még fennebb emelkedett. Elmondotta, hogy ő már évtizedek, fiatal leánykora óta minden évben többször is odajárt pogácsát árulni a marosvásárhelyi országos vásárookra. Mindig szerencséje volt a vásárokon, ott mindig segítségkész, jóemberekkel találkozott, s mindig jó keresetha szonnal jött onnan haza. A legnagyobb szíveséggel ajánlotta föl a kertjét és pavilonját magunknak pihenőre, s vállalta a gépek megőrzését visszatértünkig.

Őszintén örültünk, hogy a szászokból ilyen kivételesen jóindulatú, előzékeny és kedvesemlékű nőt ismerhettünk meg. A nevét — sajnos — nem tudtuk meg, s így nem tudom írásban sem hátrahagyni.

A MAROSVÁSÁRHELYI UNITÁRIUS EGYHÁZKÖZSÉG KEZDETEI

A mi alsóbb gimnazista korunkban a Marosvásárhelyt élt 400—500 unitárius mind a marosszentkirályi anyaegyházhoz tartozott. Ennek papja Kelemen Albert esperes volt. Pontos, lelkiismeretes, becsületes, kötelességtudó ember. Tartalmas, de egyhangú szónok volt. A vagyonos a szentkirályi kis lélekszámú unitárius anyaegyházközség volt, melyben összesen 4—5 régi, de lecsúszott nemes család tagjai, s ezek alkalmazottai — a néhány volt jobbágycsalád — képezték az egyházközséget. A marosvásárhelyi unitáriusok élükön az eszes és értékes Fekete Gáborral, a későbbi marosvásárhelyi kir[ályi] táblai elnökkel megindították a mozgalmat az élet által követelt változásra, a két egyházközség eddigi viszonyának megcseserélésére, hogy a m[aros]v[ásár]helyi egyházközség anyagi alapokhoz jutva — városi és túlnyomólag az intelligenciához tartozó híveivel — vezető egyházközsége lehessen a Marosi Unitárius Egyházkörnek.

A M[aros]sz[ent]király-Náznánfalva és Kisfalud néhány nemes családja s ezek egykori jobbágysai és zsellérei együttesen sem érték el a százas létszámot, nem is szólva arról, hogy szellemileg a helyzet még gyengébben állott. A jóformán mindenki által ismert és látott közérdek győzelmére a családi és magánérdek felett évekre volt szükség. Végre azonban ez bekövetkezett, s a két egyházközség közül a számbeli és szellemi túlsúlyt képviselő marosvásárhelyi magához ragadta a vezetést is. Anyaegyházközséggé alakult, s most már a régi marosszentkirály-náznánfalvi egyházközségek lettek a városinak leányegyházai. (Fekete Gábor érdeme!)

Derzsi János, a nagylelkű unitárius alapítványtevő jóvoltából a marosvásárhelyi unitáriusok papi lakásról gondoskodtak. Két m[aros]v[ásár]helyi házát és 30 hold birtokát egyházára hagyta — úgyszólván szilárd alappal hosszú időre biztosította egyháza fennállását M[aros]v[ásár]helyen.

Közel a templomhoz, majdnem szemben a Kir[ályi] Tábla épületével szereztek elég csinos és tágas papi házastelket, melynek Kelemen Albert, a M[aros]sz[ent]királyról beköltöztetett esperes lett az első u[nitárius] pap lakója.

Én mint gyermek úgy hallottam, s úgy tudom, hogy a mi gyermekkorunkban már kisebb teremmé alakított saroképület előbbi két szobája közül a nagyobbik kocsmá volt előbb, s csak a közfal lebontása után lett aztán kisebb átalakítással a mi templomunkká. A szerény saroképületnek ezt a jellegét csak széles és magas csücsíves ablakai adták meg. Egyébként még bár egy csengettyűs fedéltornyocska sem jelezte imaház rendeltetését.⁴⁶

Itt említem meg, hogy mikor már odáig jutottunk, hogy az esperes minden második vasárnap bejárt a városba istentiszteletet tartani, oda szállott két jó lovas kocsijával az unitárius templom felkén álló Oroszlán vendégfogadó erre a célra külön fenntartott szobájába és a

⁴⁶ A Kiss Pál összeállította *Marosvásárhely története* (1942) szerint az unitáriusok 1843-ban veszik meg Benkő Pál ügyvédől azt a telket, amire kialakítják sarki imaházukat 1869-ben. A mai unitárius templom Pátrovits Kálmán építész-mérnök tervei alapján 1929—30-ban épült.

kocsinak megfelelő istálló részbe. Az esperes nagyon pontos ember volt, s mire a harangok a városon begyűlésre hívták a híveket, ő rendesen már fölkészült a templomba lépésre. Ezzel kapcsolatban állott az öreg asztalosmester, Kiss József egyházi tevékenykedése is. Ő éppen a róm[ai] kat[olikus] temető kapujával szemben levő sarokházban lakott, egyik szobáját asztalosműhelynek is használta. A ház mellett akkor kertek következtek, s ezek mellett ösvény vezetett a vár felé levő egyik utcába. Ez az ösvény utóbb utcává tágult. Mikor a városi harangok elhallgattak, akkor Kiss bácsi kilépett az unitárius templom ajtaján, s mutató ujját begörbítve háromszor-négyszer intett a közeli Kir[ályi] Tábla kapujában összegyűlt néhány unitárius tisztviselő és a velük várakozó hívek kis csoportjának, mire azok is rögtön megindultak, s ez 5—6 ember beérkeztével megkezdődött az istentisztelet.

Édesanyám tréfásan sokszor evődött édesapámmal, s Kiss egyházi behajtott hívogató ujjú intéseit utánozva tréfásan mondotta: Nátatok így harangoznak!

Egyébként édesanyám keresztlevelére nézve református volt, de a szentháromságot nem hitte, s nem szerette a ref[ormátusok] akkor szolgált 3 papját sem különböző okokból. Többször át is akart térni az unitárius egyházba. Édesapám ilyenkor rendesen azzal beszélte le, hogy maradjon meg csak reformátusnak, hogy a ref[ormátus] rokonai ne hogy az édesapám kényszerítésének következményeként állíthassák be az áttérést. Így aztán édesanyám alakilag nem tért át, de lényegében unitárius volt. A nagy, ún. sátoros ünnepeken egy évben egyszer vagy kétszer elment a lakásunkhoz legközelebb eső református kistemplomba, s megfizette a ref[ormátus] egyházi adót is. Így történt aztán, hogy 80 éves korában bekövetkezett halálakor a gyászmenet elején mindkét egyház egy-egy papja együtt kísérte ki a gyászmenet élén a halottas háztól a sírjáig, s egyik rövid beszéddel, a másik szép imával búcsúztatta el őt, áldotta meg örök pihenését.

Vége.

Dr. GEORGE M. WILLIAMS

SHINICHIRO IMAOKA*

1881—1988

Shinichiro Imaoka élete Japán élő legendája volt. A szabadelvű vallás apostola, Japán Emersonja. Kelet és Nyugat vallásfilozófiáját és gyakorlatát a saját életében, tanításaiban és vallásgyakorlatában közös nevezőre hozta. Mindkét világban otthon volt: buddhista családból származott és a Harvard egyetemen a nagy nyugati vallásfilozófusokat ta-

* Fordította Gellérd Judit.